

Els cognoms occitans i francesos en la història de Vila-real (segles XV – XVIII)

CARLES BARQUERO GENOVÉS

La ciutat de Vila-real, situada al bell mig de la comarca de La Plana, ha estat sempre lloc de pas per a immigrants i comerciants. En els darrers temps, el gran desenvolupament que hi ha tingut la indústria ha motivat un augment considerable de la seua població, que en l'actualitat supera de bon tros els cinquanta-mil habitants, xifra que ja gairebé duplica la de la seua veïna i tradicional rival, la ciutat de Borriana, de la qual va començar sent quasi mer apèndix i a la qual ha acabat per arravatar la capitalitat històrica de la comarca.

La intenció d'aquesta comunicació és subratllar el fet que tot aquest allau migratori ha estat una constant en la història de la vila, i que una de les conseqüències que se n'han derivat ha estat l'enriquiment del patrimoni onomàstic de Vila-real. Així, si en l'actualitat són els cognoms d'origen andalusí i castellà aquells que, d'entre els nouvinguts, més forta petjada han deixat (gràcies, com hem dit, a la immigració industrial que s'ha esdevingut dels seixanta ençà), en segles anteriors va cobrar una importància cabdal la immigració ultrapirinenca, i més concretament, l'occitana.

Fonts de documentació

Vila-real compta amb una gran quantitat de material per a la investigació històrica. L'arxiu parroquial ens aporta una completíssima documentació sobre batejos a partir de l'any 1677, mentre que l'arxiu municipal, recentment instal·lat en el vell edifici restaurat de la casa de l'oli, ens ofereix gran quantitat de processos comercials i testamentaris, i àdhuc censos de propietaris d'èpoques anteriors a finals del XVII.

La investigació onomàstica, en el nostre cas, s'ha recolzat principalment en els materials de l'arxiu parroquial perquè és on més quantitat de cognoms podem trobar i perquè, a més, és freqüent que es consigne, en la documentació referida al nadó batejat, el lloc de

procedència dels seus pares i àdhuc dels seus avis, cosa que lògicament representa una informació valuosíssima.

Context històric

A grans trets, subdividiríem la immigració francesa i occitana en tres grans èpoques:

- a) Un primer moment, arran de la fundació jaumina de Vila-real, en el qual sovintegen repobladors d'origen gal que aporten cognoms com ara Bonet, Gamiça, Gallac o Sorlí.¹
- b) Un segon moment, que la documentació referida a censos de propietaris situaria a partir de la meitat del segle XVII, durant el qual s'incorporarien cognoms com Callergues, Colonques, Mundina o Candau, que tindran un gran arrelament posterior.
- c) Un tercer moment, més o menys coincident amb el segle XVIII, (sobretot en la seua segona meitat), en el qual la immigració francesa i occitana es concreta en l'aparició de comerciants i persones dedicades al "sector serveis" (calderers i sastres, sobretot), els cognoms dels quals, tal volta per la relativa mobilitat d'aquesta població, no hi arrelen de forma molt significativa.²

Dels tres moments, sense dubte aquell més important pel que fa al volum d'immigrants francesos i occitans és el tercer. Les causes que expliquen aquest fet són diverses, però sobretot parlariem del bon moment que travessen al segle XVIII les relacions entre els estats francès i espanyol després de la instauració d'una dinastia d'origen francès al tro, i del moment d'expansió econòmica que es dona en aquesta època als països de l'antiga Corona d'Aragó, i que podria haver atret immigrants a la recerca de nous horitzons comercials.

Estudi dels cognoms

En l'estudi dels cognoms d'origen occità apareguts a Vila-real durant els segles XV al XIX hem intentat atendre fonamentalment a aquestos criteris bàsics: data d'aparició del llinatge a la Vila, supervivència actual (si s'escau), etimologia i forma del cognom francès actual corresponent. En algun cas, alguna d'aquestes informacions manca, i en altres, esdevé imprescindible completar les dades anteriors amb altres d'interés.

A l'hora de concretar el corpus, hem considerat útil eixamplar-lo tot el possible. Així, no només hem considerat els cognoms encara avui vius i localitzables a Vila-real, sinó també aquells que hi passaren breument i ja han desaparegut. En algun cas, a més, s'ha introduït com a objecte d'estudi algun cognom pertanyent a comerciants que, encara que no s'establiren a Vila-real sinó a pobles o ciutats de la rodalia, sovintejaren la vila i estigueren molt relacionats amb ella.

Al costat de la forma de cada cognom, a la dreta i separada per una barra, adjuntem la forma amb la qual el llinatge en qüestió sobreviu a Occitània a hores d'ara, en cas de ser diferent de la forma trobada a terres valencianes:

¹ Trobem un cens poblacional de Vila-real, datat en l'any 1415, al llibre d'Enric Guinot: "Els fundadors del regne de València" (vid. Bibliografia).

² Remet al treball de Vicent Gil (1987) "Els comerciants estrangers al País Valencià a la segona meitat del segle XVIII". Revista Afers, 5 i 6. Catarroja- L'Hospitalet. Malgrat que el treball no és molt extens, permet d'establir algunes línies mestres per a ubicar la immigració que s'esdevé.

1. Arambul / Arambol

La importància de la migració gascona envers la Plana aporta, de retruc, alguns cognoms d'origen basc com per exemple aquest, la significació del qual és “la vall rodona”. Altres cognoms bascos que apareixen contemporàniament a Vila-real són, per exemple, Ciriza, Nebra o Iserte.

2. Aucher

Aquest cognom no té un abast occità, sinó francès. Malgrat això, el seu origen és germànic. El seu significat és: “falcó i armat”.

3. Bada

Per la documentació sabem que els primers Bada en arribar a Vila-real es dedicaven a l'ofici de ferrer.

4. Barelles / Vareilles

Originàriament, Vareilles sembla ser llenguadocià. Possiblement siga necessari canviar la ròtica per una lateral (Valeilles) per a aplegar al significat de “valls menudes”.

5. Barrue

Pot dir-se que el seu arrelament a Vila-real és gran, ja que el trobem documentat des del XVII i en l'actualitat sobreviu al municipi amb un total d'unes deu famílies. Sobre el seu origen, apunta a la Gascunya, ja que les dades estadístiques actuals situen en eixa regió el major nombre de portadors. L'etimologia és molt discutida, encara que una de les hipòtesis més versemblants relacionaria Barrue amb *Barruet* i aquest amb *Berruyer*, és a dir, persona provinent de Berry.

6. De Bernat

Es tracta, és clar, d'un antropònim existent als dos costats dels Pirineus, i aplega a Vila-real com a cognom occità per uns comerciants que s'hi estableixen a finals del XVIII.

7. Bois

Un mercader occità amb aquest cognom arriba a Vila-real al bell mig del segle XVIII, segons indica la documentació provinent de “*Julian, obispado de Tula*”. Així doncs, aquest antropònim resulta provindre del Lemosin, i el seu significat seria “aquell que viu prop d'un bosc”. Sobre les relacions de l'occità Bois amb el català Boix, és possible que la forma occitana reforçara, a través d'una interpretació etimològica errònia, el cognom d'origen català.

8. Bres

Prové de Bris, diminutiu del nom llatí de persona Briccius. Es tracta d'un llinatge que veiem vinculat, durant el XVIII, a les activitats comercials.

9. Callergues / Cadiergues

Aquest és, sense dubte, un dels cognoms més interessants dels tractats en aquest treball. Com en el cas del següent cognom, Colonques, es tracta d'un llinatge endèmic de Vila-real, i només lleument estés per altres territoris (fonamentalment les terres tarragonines i aragoneses) per emigració posterior. En l'actualitat, unes deu famílies en són portadores a la capital de la Plana Baixa.

La investigació en el Quinke Libri suggereix una implantació primerenca a Vila-real. De fet, durant els 44 primers anys en què trobem registre de partides de bateig, tots els descendents ho són d'un sol matrimoni el primer fill del qual naix el 1681 (fig. 1). Això ens permet suposar que tal volta el primer Callergues arribà a principis o mitjans del XVII.

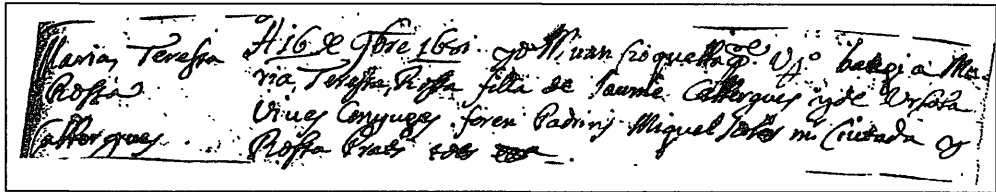

Figura 1

El primer element que ens suggereix l'origen occità és la terminació *-ergues*, molt freqüent en toponímia llenguadociana i provençal. Pel que fa a la resta de la paraula, el que ens permet d'establir el lligam entre el cognom valencià i el seu precursor occità és la gens fàcil interpretació de *ll* com a resultat d'una iod tercera, amb la qual cosa cal suposar-ne en l'origen la forma *Cadiergues*, cognom originari del límit entre els departaments actuals del Lot i Le Cantal, límit on hi ha, àdhuc a hores d'ara, dos *hameaux* amb el nom *Cadiergues* als llogarets de Molières (La Capelle Marival) i Viazac (Figeac).

Pel que fa a l'etimologia, la terminació *-ergues* és pròpia d'antropònims, i prové de les terminacions llatines *-ANICUS* o *-NICAS*. *Cadiergues*, doncs, vindria de *CATILENICAS*, és a dir, "Les propietats de Catilius".

10. Candau

Resulta bastant antic a Vila-real, possiblement de principis del XVII, i conserva molta vitalitat al municipi, amb unes vint famílies. En allò que fa a la forma, no ha estat alterada, i conserva el grup *au*, tan típic de l'occità. L'etimologia es refereix a aquell que viu al prop d'una costera o d'un barranc.

11. Casanova / Casenave

Malgrat que aquest cognom és idèntic en català, la documentació sobre plets ens parla d'un botiguer marxant d'origen occità anomenat Pedro (Peire?) Casanova. Evidentment, el cognom referit s'origina paral·lelament als dos costats dels Pirineus. Actualment, Casanova sobreviu francesitzat al sota de formes com *Cassenave* o *Cazenave*.

12. Chalmeta / Chalmette

La *ch* inicial ens alerta que es tracta d'una realització septentrional, concretamet del cognom *Calmette*, diminutiu del topònim d'origen romà *Calm* (pla muntanyós i àrid). Segons el Quinke Libri, els primers Chalmeta hi arribaren des de Rellach o Rallach, al Llemosí (la lectura és bastant confusa).

13. Champel

Pel tret, típicament septentrional, de la *ch-* inicial, podríem aventurar que aquest cognom té el seu origen a l'Auvèrnia o el Llemosí. L'etimologia ens és desconeguda.

14. Cherchet

El cognom Cherchet es mostra també sota la forma Ceyched. Arriba a Vila-real cap a finals del XVIII, i el trobem documentat l'any 1790, quan se'ns parla del naixement de la filla del primer nouvingut, natural d'Oloron, província del Bearn. No ens ha estat possible trobar el llinatge occità o francès paral·lel.

15. Colonques / Caulonque

Aquest cognom, bastant endèmic de Vila-real, es troba viu a hores d'ara amb unes 30 famílies. La seua implantació a podria datar-se a mitjans del segle XVII, ja que el primer naixement documentat en el llibre parroquial és del 1688 i tant aquest primer naixement com tots els que segueixen fins al 1710 són fruit del mateix matrimoni, compost per Francesc Jeroni i Teresa. (fig. 2)

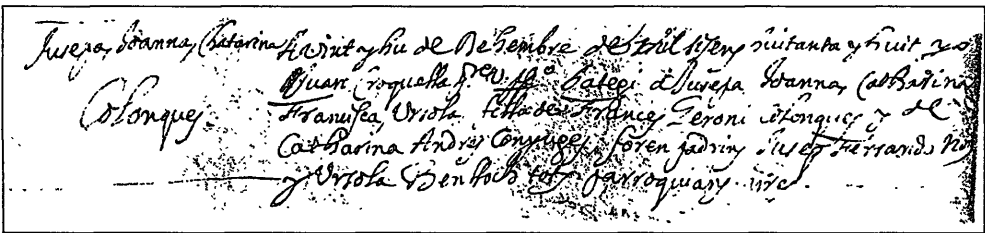

Figura 2

L'etimologia podria referir-se al gascó *cau long* (la vall llarga); de fet, a la Gascunya encara és viu el cognom Caulonque, l'origen del qual és un caseriu de nom idèntic, ubicat en el llogaret de Théthieu. Després de la fusió del grup *au* en *o*, la *s* final hauria estat afegida, potser, per mimetisme amb un altre cognom ben antic a Vila-real, Conques. Seria també possible suposar que Colonques vinga en realitat d'un altre cognom occità, Collongues, d'etimologia idèntica al de la primera hipòtesi.

16. Coni(n)ges

S'hi instal·la al segle XVII. Segons Borja-Moll es tracta, en origen, d'un topònim occità que podríem relacionar amb un antic comtat gascó.

17. Dabvadie / Dabbadie

És d'origen gascó, i fa referència a aquell qui viu prop d'una abadia. Cal notar com la forma amb la qual el cognom es consigna en la documentació fusiona la preposició *de* i, a més, presenta el dígraf *bv*, circumstància que comentarem més avant.

18. Delàs

La seua etimologia fa referència al bascoide *Latsa* (curs d'aigua). Com en altres casos, la preposició introductòria ha quedat fusionada amb el cognom pròpiament dit.

19. Destrem o Estrem

Les vacil·lacions en aquest cognom són bastant manifestes: la preposició de tractament *de*, que l'acompanya apareix i desapareix intermitentment, de forma que trobem Destrem, Estrem i també Extrem.

20. Dezpont / Despont

Sembla ser llemosí pel que fa al seu origen, i per la seua etimologia no n'és difícil entreveure la paraula "pont". Apareix al XVIII molt lligat a les activitats comercials.

21. Dobon / Dubon

Diversos llinatges occitans semblen tenir una etimologia ben semblant a aquesta. Així, trobem fàcilment Dubau, Dubeau o Dubo. En relació al sentit originari, podríem pensar en dues possibilitats: Bau (precipici) o Bos (bosc). L'origen d'aquest cognom semblen ser les terres del Lot. Aquesta sembla que era, a la Vila-real del segle XVIII, una família dedicada a l'ofici de la fusteria.

22. Dufaura / Dufaure

De l'occità faura (ferrer). El cognom arriba a La Plana a finals del segle XVIII, portat per immigrants bearnesos.

23. Dupuis

L'etimologia remet a aquell que viu prop d'un puig. L'origen, en principi, no sembla ser occità sinó francès, i la seua implantació a Vila-real va lligada al desenvolupament de les activitats comercials a la vila, durant el segle XVIII; de fet, el primer Dupuis era, segons la documentació, ferrer.

24. Laa / Laàs

És un dels cognoms més vinculats a la important colònia burgesa vilarealenca. La pronúncia francesa fa perdre la /s/ final, de forma que el copista transcriu generalment *Laa* i àdhuc *La A*, en una interpretació sense dubte més arriscada que relacionaria, per etimologia popular, el cognom amb el nom de la lletra. Encara que a la Gascunya existeix un topònim idèntic, Laàs és un cognom que té el seu origen, segons sembla, al nord-est de l'hexàgon gàl·lic.

25. Laymaria / Laymarie

En origen, sembla haver darrere d'aquest cognom una visible al·lusió al nom Maria, possiblement com a advocació. La zona amb major número de portadors d'aquest avui en dia molt disminuït cognom sembla ser el Lot.

26. Lostau / Loustau

La velarització manifesta de la // final ens mostra el cognom Lostau com un dels més típicament occitans, i a més com un dels que més persistiren a Vila-real. Es troba documentat a la ciutat de la Plana des de final del XVIII (any 1787) i la documentació parroquial ens informa que els primers Lostau vila-realencs vingueren del poble d'Arudi (Bearn).

27. Manileva / Manileve

La paraula occitana Manileva remet al català manlleu. El cognom sobreviu actualment amb la forma francesitzada Manilève, però a Vila-real, malgrat tot, es documenta amb la forma occitana. Sembla ser d'origen llenguadocià, i possiblement designa un antic *hameau* del departament de Lot, malgrat que el major número de portadors d'aquest cognom visquen en l'actualitat al departament de Tarn.

28. Marcé

Aquesta forma prové de Mercier. En concret, el primer Marcé que va emigrar cap a Vila-real tenia, segons la documentació, l'ofici de teixidor; una activitat, com veiem, relacionada amb les professions liberals. No és descartable, però, un origen català.

29. Marsó / Marsau

Marsó ens remet, possiblement, al nostre antropònim Marçal. Com es pot observar, el cognom ja baixa a La Plana amb les seues darreres vocals fusionades.

30. Mer

Cognom septentrional i, per tant, no occità sinó francès, l'etimologia resulta bastant transparent. Designaria aquella persona que viu prop de la mar.

31. Miallet / Mialet

El seu origen sembla ser Auvèrnia. L'etimologia ens és desconeguda.

32. Mompel

Com en el cas anterior, l'etimologia ens és desconeguda.

33. Molada / Moulade

Molada arriba a Vila-real al segle XVIII, per causa d'un immigrant procedent d'un lloc que als papers parroquials es menciona com a *Pleuyo*, i que es relaciona amb la ciutat de Clermont d'Auvèrnia. Possiblement estiga emparentat amb els cognoms Moulade i Molade, d'etimologia desconeguda per a nosaltres. La seua pervivència a la vila resta atestada amb dues famílies.

34. Mundina / Mondine

Es tracta d'un dels cognoms més castissos de Vila-real, on encara es conserva l'anomenada "Casa dels Mundines", presidida per un gran escut d'armes familiar. Sembla clar que va introduir-se cap a principis / mitjans del segle XVII, i que té un origen gascó, encara que l'etimologia ens el presente com a hipocorístic de Ramón (Ramondin – Mondin) i, per tant, ens el relacione amb la ciutat de Tolosa.

Actualment hi ha a Vila-real cinc famílies portadores.

35. Peset / Pezet

El cognom Peset arriba a Vila-real a mitjans del segle XVII, potser en el mateix parèntesi en què ho fan cognoms com Callergues o Colonques, i la seua supervivència n'és ben manifesta en l'actualitat amb unes vint famílies.

Sembla ser d'origen gascó, i possiblement el seu significat faça referència a un tipus de moneda, en una etimologia propera a la de la paraula *pesseta*.

36. Poré

Amb un arrelament escàs a la vila, però notori (cinc famílies en l'actualitat), el cognom Poré prové del nom de la verdura anomenada porro. Igual que altres, arriba durant el segle XVIII.

37. Riché

Així i tot la seua arribada a terres valencianes, l'origen no sembla ser occità, sinó septentrional.

Però fa a l'origen, és, possiblement, una deformació de Richer, forma que, al seu torn, provindria del nom germànic Richari.

38. Sabiñac / Savignac

Aquest cognom prové d'una família de comerciants establida a Castelló durant el XVIII i que va tindre molta relació amb Vila-real. Indubtablement, és d'origen gascó i apunta a l'actual topònim Savignac, ben freqüent al sud-oest de l'estat francès.

39. Sallans

Pel que sembla, els Sallans arribaren al segle XVII a Vila-real i es dedicaren a l'ofici de calderers. Així i tot, no ens ha estat possible trobar aquest llinatge en cap tipus de documentació referida a cognoms antics ni actuals, per la qual cosa concloem que és possible que, com en el cas d'altres cognoms, el transvassament a terres valencianes n'haja deformat visiblement l'ortografia. Com a única possibilitat alternativa per a la seua explicació, caldria fer menció del català Sallens.

40. Sarthou

El primer Sarthou documentat a Vila-real naix a un lloc anomenat pel copista "Bedos i Sarrança", lloc que podríem identificar amb algun dels pobles que, amb el nom actual de Sarrance, existeixen a la Gascunya. La família Sarthou apareix a la documentació legal com una família de comerciants ben coneguda encara avui a la vila.

Sobre l'etimologia, sembla vindre de "terre *essartée*". Res no és segur, però la proximitat que el lloc d'origen del cognom té respecte a l'Iparralde podria fer-nos pensar també en la paraula basca *sartu* (entrar, penetrar) com a possible ètim.

41. Sichet

La similitud amb el cognom Cherchet suggereix la possibilitat que una mala interpretació fonètica haja dividit un cognom en dos. Les proves que hi podem adduir es basen sobretot en el pont que sembla unir les diferents realitzacions gràfiques que trobem en els arxius: Sichet – Chichet – Seyched - Cherchet – Cerchet. De tota manera, partirem de la suposició que són diferents, de cara al nostre estudi. Dels Sichet podem dir que la seua rellevància en allò que fa a documentació legal és grandíssima, ja que foren una coneguda família de comerciants, pel que sembla bastant enriquits. Sobre l'origen del cognom, sembla francès, relacionat amb Suchet.

42. Taurà / Tauran

Respecte a aquest cognom, és portat sobretot en el departament de Lot (46), on el seu origen el relaciona amb un antic topònim. Set famílies en són portadores a Vila-real a hores d'ara.

Distribució geogràfica

Resulta difícil precisar l'origen geogràfic de tots els immigrants francesos i occitans portadors dels cognoms suara esmentats, ja que, encara que en alguns casos el Quinque Libri revela la població originària del portador en qüestió, hi ha molts altres immigrants que, per ésser de caràcter itinerant, no arrelen a Vila-real i no en deixen documents al registre civil, sinó únicament en documents de caràcter legal en què la majoria de vegades no es fa obligatori consignar el lloc de naixement.